

ADVERTIMENT. La consulta d'aquesta tesi queda condicionada a l'acceptació de les següents condicions d'ús: La difusió d'aquesta tesi per mitjà del servei TDX (www.tesisenxarxa.net) ha estat autoritzada pels titulars dels drets de propietat intel·lectual únicament per a usos privats emmarcats en activitats d'investigació i docència. No s'autoritza la seva reproducció amb finalitats de lucre ni la seva difusió i posada a disposició des d'un lloc aliè al servei TDX. No s'autoritza la presentació del seu contingut en una finestra o marc aliè a TDX (framing). Aquesta reserva de drets afecta tant al resum de presentació de la tesi com als seus continguts. En la utilització o cita de parts de la tesi és obligat indicar el nom de la persona autora.

ADVERTENCIA. La consulta de esta tesis queda condicionada a la aceptación de las siguientes condiciones de uso: La difusión de esta tesis por medio del servicio TDR (www.tesisenred.net) ha sido autorizada por los titulares de los derechos de propiedad intelectual únicamente para usos privados enmarcados en actividades de investigación y docencia. No se autoriza su reproducción con finalidades de lucro ni su difusión y puesta a disposición desde un sitio ajeno al servicio TDR. No se autoriza la presentación de su contenido en una ventana o marco ajeno a TDR (framing). Esta reserva de derechos afecta tanto al resumen de presentación de la tesis como a sus contenidos. En la utilización o cita de partes de la tesis es obligado indicar el nombre de la persona autora.

WARNING. On having consulted this thesis you're accepting the following use conditions: Spreading this thesis by the TDX (www.tesisenxarxa.net) service has been authorized by the titular of the intellectual property rights only for private uses placed in investigation and teaching activities. Reproduction with lucrative aims is not authorized neither its spreading and availability from a site foreign to the TDX service. Introducing its content in a window or frame foreign to the TDX service is not authorized (framing). This rights affect to the presentation summary of the thesis as well as to its contents. In the using or citation of parts of the thesis it's obliged to indicate the name of the author

LES IMATGES D'UN NOU PAISATGE

LA FOTOGRAFIA COM A TESTIMONI DEL PAPER DE L'ARQUITECTURA EN LA TRANSFORMACIÓ DE LA COSTA BRAVA ALS ANYS 60

CREAT PER AL TURISME

Sílvia Musquera i Felip

TESI DOCTORAL · UPC · ETSAB · 2015

TESI DOCTORAL

LES IMATGES D'UN NOU PAISATGE

LA FOTOGRAFIA COM A TESTIMONI DEL PAPER DE L'ARQUITECTURA EN LA TRANSFORMACIÓ DE LA COSTA BRAVA ALS ANYS 60

CREAT PER AL TURISME

Sílvia Musquera i Felip
Arquitecte

Directora
Teresa Rovira Llovera
Dra. arquitecte

Co-director
Xavier Monteys Roig
Dr. arquitecte

Departament de Projectes Arquitectònics
Escola Tècnica Superior d'Arquitectura de Barcelona

Barcelona, 2015

A Pep Canaleta i Heras

LES IMATGES D'U

LA FOTOGRAFIA COM A TESTIMONI DEL PAPER DE L'ARQUITECTU

CREAT PER AL TU

UN NOU PAISATGE

URA EN LA TRANSFORMACIÓ DE LA COSTA BRAVA ALS ANYS 60

URISME

ÍNDEX

0	INTRODUCCIÓ	9
1	LA CREACIÓ D'UN PAISATGE ANOMENAT <i>COSTA BRAVA</i>	17
1.1	Costa Brava, un nom associat a un paisatge	21
1.2	La mirada pictòrica de la costa, la definició d'un paisatge propi	25
1.3	La catalogació fotogràfica dels paisatges costaners	31
1.4	Els primers hotels	36
1.5	S'Agaró, l'equilibri de l'arquitectura en el paisatge	49
1.6	Els jardins de la Costa Brava, la invenció d'un paisatge dins d'un paisatge	57
2	TESTIMONIS DE LA TRANSFORMACIÓ DEL PAISATGE DE LA COSTA BRAVA	63
2.1	Josep Pla, una descripció arquitectònica del paisatge	67
2.2	<i>Costa Brava</i> , una guia comparada	75
2.3	Les guies turístiques, diferents versions d'un paisatge	109
2.4	El cinema, ambaixador de la Costa Brava	137
3	LA NORMATIVA I EL PAISATGE A LA COSTA BRAVA	143
3.1	La contribució de la normativa en la protecció del paisatge	145

4	LA NOVA ARQUITECTURA TURÍSTICA: ELS HOTELS DE LA COSTA BRAVA ALS ANYS 60	203
4.1	Yvette Barbaza un visió científica de l'arquitectura en el paisatge	205
4.2	Sartoris, Sibils i Ribot, relacions transversals	215
4.3	De la fonda a l'hotel, quatre arquitectes davant del paisatge	224
4.4	El Club Med del Cap de Creus	344
5	ARXIU TOMÀS MALLOL: L'HOTEL, PROTAGONISTA DEL NOU PAISATGE	374
5.1	Les fotografies del hotels en el paisatge, sis maneres de sentir l'arquitectura	376
6	CONCLUSIONS	443
7	BIBLIOGRAFIA	449
8	ANNEXES	
a.	Cronologia d'una transformació	461
b.	Els hotels a les guies turístiques de la Costa Brava, 1922-1978	467

INTRODUCCIÓ

Portada fulletó propagandístic COSTA BRAVA

Costa Brava,
Publicaciones de la Dirección General de Turismo,
Madrid, c. 1940

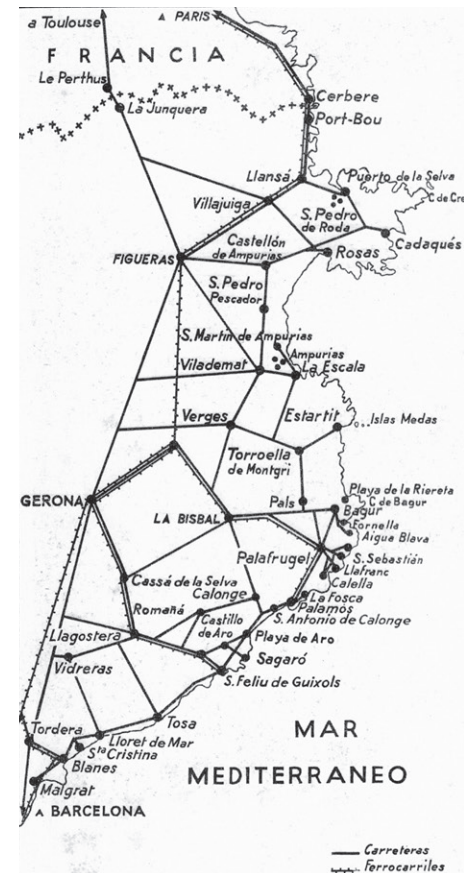
Hi ha alguna cosa diferent en aquesta costa, alguna cosa que té a veure amb la llum, amb l'excitació que produeix la bellesa, amb el salnitre del mar o amb els vents que trastornen els pensaments i la ment fins a fer-los arribar a extrems d'inspiració, domèstica si es vol, però al capdavant inspiració, que va atraure escriptors, pintors, arquitectes, cineastes i sobretot fotògrafs per descobrir, emmarcant amb l'objectiu els paisatges i la gent, aquest món que començava a bullir.¹

La Costa Brava no és només un lloc en el territori, ni es pot resumir en una imatge, ni pot abordar-se des d'un únic aspecte. La complexitat del seu paisatge polièdric, la fa inabastable. Un paisatge que no havia sofert pràcticament canvis fins l'arribada massiva del turisme de sol i platja a principis dels anys seixanta.

Les seves característiques geogràfiques, el clima i la gent que hi vivia van contribuir a fer del litoral gironí un dels destins més sol·licitats d'Europa, on la fotografia va tenir un paper essencial en la creació de l'imaginari associat a un nom: "Costa Brava".

La tesi acota l'estudi a la dècada dels anys seixanta quan una nova i desconeguda arquitectura hotelera va començar a sorgir al llarg de tota la costa, com a producte d'una necessitat d'allotjament urgent, una arquitectura que, de manera exemplar, es va inserir en el paisatge creant-ne un de nou.

Ens endinsarem a la Costa Brava, des dels inicis, amb la creació del seu nom, fins a les transformacions produïdes durant els anys seixanta on s'analitzarà una documentació molt variada, obtinguda a partir de les fonts originals conservades en hemeroteques, arxius històrics, arxius fotogràfics i arxius d'arquitectes de la província de Girona, formada per pintures, fotografies, guies turístiques, articles de diaris, tesis i projectes arquitectònics que s'emmarquen dins aquest context geogràfic i temporal.

Plànol Costa Brava amb vies de comunicació carreteres i ferrocarrils

Costa Brava, Publicaciones de la Dirección General de Turismo, Madrid, c. 1940

¹ REGÀS, Rosa a *Memòries de la Costa Brava*, Lupita Books, Barcelona, 2005, p. 79

Turistes
Francesc Català-Roca

CAROL, M., PLAYÀ, J., CASTELLS, Kim,
CATALÀ-ROCA, F., JORDI VIDAL, S.,
Retrobar la Costa Brava, Lunwerg, Barcelona, 2008, p. 80

D'una manera entrelaçada l'arquitectura anirà apareixent al llarg de cinc capítols, descrita amb paraules, amb dibuixos i fotografies, que ens mostraran els nous equipaments turístics i el seu paper en la transformació del paisatge. Una arquitectura que, amb un llenguatge modern i alhora arrelat a la tradició constructiva dels pobles de pescadors, va trobar el seu lloc acoblant-s'hi d'una manera natural. *!No se abusaba del terreno! La cultura de la masificación no había empezado, la especulación del suelo estaba a punto de aparecer, o mejor dicho, nació mientras los arquitectos experimentábamos los momentos mas dulces de nuestra vida profesional.*²

La improvisació, però també la combinació de joventut, il·lusió i sentit comú van ser presents a la construcció dels nous hotels que van sorgir, pràcticament de forma simultània, a tota la costa, de sud a nord, on una normativa creada per la protecció del paisatge, l'any 1954, *Normas Generales Urbanísticas y de protección del paisaje de la Zona de la Provincia de Gerona denominada "Costa Brava"* va tenir un paper cabdal en la configuració volumètrica de les edificacions construïdes a partir de la seva aprovació segons les característiques del paisatge on s'havien d'inserir per tal de dialogar amb el seu entorn.

Una arquitectura que tot i les seves limitacions, senzillesa i humilitat, va esdevenir un model a ser imitat. La contenció en les seves dimensions, l'emmarcament del paisatge des de l'interior i l'oferiment d'un espai habitable a l'escala del visitant i amb el màxim confort i modernitat, van fer d'aquesta arquitectura el segell de qualitat d'una recent estrenada Costa Brava.

L'anàlisi de les diverses edicions de la guia *Costa Brava* de Josep Pla, ens constaten els canvis soferts en el paisatge. Paral·lelament la lectura d'una selecció de guies turístiques editades entre el 1929 i 1970 ha estat essencial per entendre les transformacions, on les dades sobre les primeres fondes i més tard dels hotels ens mostren un gran canvi associat a l'augment i millora en quantitat i qualitat dels equipaments turístics.

² PUIG Torner, Josep, "Arquitectura turística, años 60-70" a *La arquitectura del sol_Sunland architecture*, editat per COA Catalunya, COA Comunitat Valenciana, COA Illes Balears, COA Múrcia, COA Almeria, COA Granada, COA Málaga, COA Canarias. DL 2002, p. 33

Postals, fulletons i mapes de la Costa Brava

Els projectes dels hotels realitzats per cinc arquitectes gironins, ens parlen d'una arquitectura projectada, des d'un estil personal, amb estimació cap al paisatge, contribuint en la seva creació amb la construcció d'uns edificis que encara avui es distingeixen per deixar una mínima empremta sobre el territori. Fins fa pocs anys encara podíem constatar com l'arquitectura va aconseguir fondre's en el paisatge de la Plana de Tudela, al Club Med del Cap de Creus.

Finalment el descobriment de l'arxiu inèdit de Tomàs Mallol, fotògraf de Torroella de Montgrí, que va ser el catalitzador de la investigació, a través de les imatges, ens mostra l'evolució d'una arquitectura hotelera i al mateix temps la del seu voltant on els recent inaugurats hotels, de forma respectuosa, van donar resposta a les necessitats d'aixoplugar els nouvinguts turistes sense oblidar el paisatge, el seu principal valor.

Les relacions transversals entre els personatges, els edificis i els llocs apareixen en un material d'origen molt divers que ens parla d'una mateixa Costa Brava. Viatjant en el temps de la mà de les imatges podrem, com ho van fer els primers turistes, tornar-la a descobrir. Una Costa Brava que va ser i que, encara que diferent, manté la seva essència.

CAPÍTOL 1

**LA CREACIÓ
D'UN PAISATGE
ANOMENAT
COSTA BRAVA**

Platja de Sant Pol, Sant Feliu de Guíxols
c. 1931-1936

Col·lecció Roisin / IEFC

El nom Costa Brava, té moltes connotacions però la principal és la relacionada amb la paraula paisatge, entesa com quelcom creat *a partir d'una elaboració mental que els humans realitzem a través de la cultura.*³ Un paisatge fet de molts paisatges, units a través d'un concepte que els englova a tots.

Henri Cueco al seu llibre "Aproches du concept de paysage", ens dóna les pistes per analitzar què va fer possible la invenció del paisatge anomenat Costa Brava. *el paisaje no existe, tenemos que inventarlo*⁴ i es va inventar des de la literatura, la pintura, la fotografia i l'arquitectura que a través de diferents personatges ens van mostrar una Costa Brava, des d'una sensibilitat especial, interpretant-la des d'un punt de vista personal convertint-la en un paisatge. Una simfonia de formes, colors, olors, però també d'espais habitables, escollits, des d'on poder-lo contemplar. *Un paisaje, una escena poética, es una situación elegida o creada por el gusto y el sentimiento.*⁵

Un territori que va necessitar de l'art per interpretar-lo i així esdevenir paisatge. *La naturaleza es indeterminada y solo el arte la determina.*⁶ L'art que a través de la seva mirada, ens donarà les eines que faran possible la contemplació d'una escena que anirà més enllà de la simple reconeixença d'un lloc i que influirà en la vida, tal i com ens deia Óscar Wilde al 1890, *la vida imita al arte mucho más que el arte imita a la vida.*⁷

3 MADERUELO, J., "Paisaje: un término artístico" a *Paisaje y arte*, Javier Maderuelo (dir.), Abada editores, Madrid, 2007, p. 12

4 CUECO, H., *Aproches du concept de paysage* Milieux, 7/8, 1982, reeditat a *La théorie du paysage en France, 1974-1994*, Seyssel, Champ Vallon, 1995, p. 168-169.

5 DE GIRARDIN, René-Louis, *De la composition des paysages*, Seyssel, Champ Vallon, 1992, p. 55

6 ROGER Alain, *Breve tratado del paisaje*. Edición de Javier Maderuelo, Colección paisaje y teoría, Biblioteca Nueva, Madrid, 2007, p. 23

7 ROGER Alain, *ib.*, p. 18

Gravat de la Costa Brava
Autor desconegut, c.S.XVII

REIG R., *La Costa Brava vista por sus pintores*,
Aedos, Barcelona, 1975, solapa

1.1

Costa Brava, un nom associat a un paisatge

*“Variadísima, movida y accidentada, lo mismo vemos en ella acantilados imponentes, de una mineralogía densa, desnuda -cabo de Creus-, como una serie de playas extensísimas, de amplia curva en su perfil -Roses-, o casi rectilíneas, como la playa de Pals. A veces la festonean pequeñas calas entre precipicios abruptos o pendientes vertiginosas por la cuales la vegetación desciende hasta el mar”.*⁸

La Costa Brava es defineix geogràficament com la franja paral·lela al mar Mediterrani de la província de Girona, delimitada per la desembocadura del riu Tordera i per la línia fronterera amb França. *Pueden apreciarse perfectamente en ella tres sectores bien caracterizados y definidos: el sector que comprende desde la Frontera a Rosas; el de Rosas a Pals y el de Pals a Blanes.*⁹ Un paisatge fet de la suma de paisatges pautat per planes i penyassegats abruptes, entre els quals apareixen les diferents poblacions tal i com mostra un gravat realitzat del segle XVII de la Costa Brava. *Las primeras representaciones cartográficas y pictóricas empezaron a mostrar unas realidades que hasta entonces eran imperceptibles, (...) no hubiéramos llegado a tener conciencia paisajista sin la existencia de los mapas y los cuadros por medio de los cuales hemos podido comprender muchas de las cualidades que posee el territorio en cuanto a paisaje.*¹⁰

El nom de Costa Brava s'atribueix a Ferràn Agulló, escriptor, poeta, periodista i polític, quan el 12 de setembre de 1908, va escriure l'article *Per la Costa Brava* al diari *La Veu de Catalunya*, referint-se a tot el litoral de la província de Girona que va des de Blanes fins a Portbou que fins llavors es coneixia com Marina de la Selva o de l'Empordà del que en reproduïm un fragment: *Era dalt d'un espadat feréstec, que baixa al mar, en terratrèmol de roques, per atzavares verdes i fonolls d'or. En son cim unes ruïnes d'un antic convent li*

⁸ REIG Ramón, *La Costa Brava vista por sus pintores*, Aedos, Barcelona, 1975, p. 14

⁹ PLA Cargol, Joaquín, *Gerona y sus Comarcas, Costa Brava - Ampurdán - Garrotxa - Pirineos*, Dalmáu Carles, Pla, S.A. Gerona-Madrid, 1957, p. 78

¹⁰ MADERUELO, Javier, *Op. cit.*, Madrid, 2007, p. 12-13

La Veu de Catalunya

12 de setembre de 1908

donen to llegendari; a llevant, una esplèndida decoració de caps i roques, puntes i freus, penyalars i cales, fins a les fantàstiques muntanyes de Tossa, esborrallades de bosquíries, corprenen l'entusiasta admirador de la nostra Costa; a garbí la plàcida corba de les platges de Blanes i s'Abanell, fins a la punta de la Tordera, separades per un illot rocós que un istme ha ajuntat a la terra, reposa la mirada i l'enteniment, eixebrats per l'espectacle de la costa brava; per la banda de terra, en grandiosos amfiteatre, les serres de Pineda, Orsavinyà, Palafoles, el Montnegre, i més enllà el Montseny, prenen tots els colors de l'arc de sant Martí: són verdes, violades, blaves, grogues, i després van esvaint-se en l'ombra de la nit, com si es fonguessin (...). La vila encén sos llums elèctrics; calen xarxes, mar endins, els sardinalers, renegant dels dofins i les roasses, que boten mofant-se'n entre les calades; i les ones, batent espumoses als peus del penyal gegantí, canten l'eterna balada de la mar, sempre vella i sempre nova.¹¹

Agulló va anomenar "costa brava" a la costa gironina, comparant-la amb la costa nord mallorquina l'endemà d'haver-se publicat un article de Lluís Duran i Ventosa al mateix diari, on escriu: *Oh, la nostra costa brava, sense parella al món! La de Mallorca és més dura, més fantàstica, més grandiosa: és feta pels temporals que el golf atia contra l'illa fa milenars d'anys; la Costa d'Or que es parteixen Itàlia i França és més dolça, més somniosa; una faldada de flors; però la nostra, de la Tordera al cap de Creus, i seguint el Port de la Selva fins a Banyuls, ho és tot; és brava i rienta, fantàstica i dolça treballada pels temporals a cops d'onades com un alt relleu, i brodada pels besos de la bonança com una exquisidessa de monja pacient per qui les hores, els dies i els anys no tenen valor de temps.*¹²

Un nom que va esdevenir la seva millor definició, tot i les diverses opinions tant a favor com en contra que va suscitar. *La denominación de Costa Brava es muy reciente. Parece que surgió de la disconformidad de sus entusiastas con el nombre de Costa de levante, (...) y que si bien la definía geográficamente, tenía el defecto de ser una "definición barcelonesa", porque en Barcelona era donde se hablaba de costa de levante y costa de poniente, pero para los ampurdaneses no tiene sentido esta definición que adolece de falta de carácter poético y literario.*

¹¹ AGULLÓ, Ferràn, "Per la Costa Brava" a La Veu de Catalunya, 12 de setembre de 1908

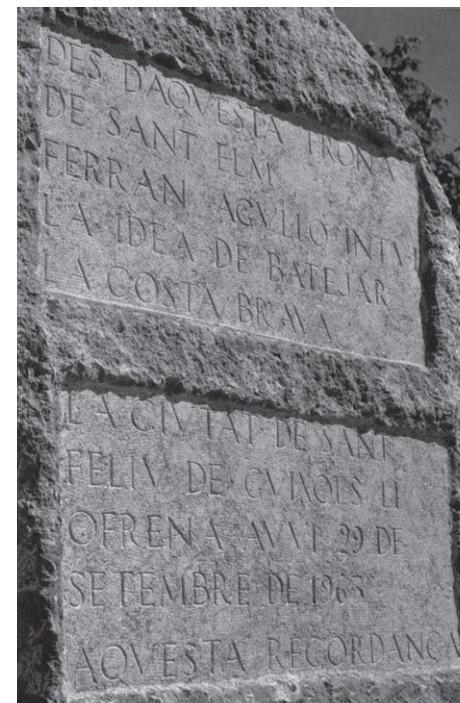
¹² AGULLÓ, Ferràn, *Ib.*, 12 de setembre de 1908

*La costa gerundense no podía ser designada de una manera formularia. Su sugerente pujanza exigía más que una simple etiqueta fría, cartográfica. Y fue bautizada con tal acierto que el nombre de Costa Brava ha sido plenamente admitido.*¹³

El nom Costa Brava no defineix amb precisió la totalitat dels paisatges que la configuren com apuntava la geògrafa Yvette Barbaza, amb una costa sud molt més dolça i amable que la nord. *Costa Brava, és doncs un nom recent, una etiqueta literària adoptada i vulgaritzada per les agències de viatge i els eslògans publicitaris. D'altra banda, una etiqueta molt discutible. Costa Brava evoca una costa closa, inhòspita, repulsiva. Ara, si alguns sectors de la costa gironina justifiquen aquest apel·latiu per l'aspror, la grandesa dels seus imposants espadats de granit, de calcària o d'esquist, contràriament a les amples platges de Roses i de Pals d'harmòniques corbes, i sobretot la ribera privilegiada compresa entre Palamós i Sant Feliu, on alternen les platges gracioses i els promontoris baixos envoltats de pins i d'eucaliptus, mereixien un nom més dolç.*¹⁴

Tot i així, la seva nova denominació es va acabar acceptant i va esdevenir el que avui es defineix com a "marca", un nom que convertia un lloc en un paisatge on la nova mirada sobre el territori, ja a principis del segle vint, va atraure a molts viatgers. Abans dels anomenats turistes, artistes, fotògrafs i pintors van tenir la necessitat d'immortalitzar aquella Costa Brava, posant-la en valor. Una Costa Brava que durant els anys trenta es va començar a consolidar com a destí turístic. *La recentment batejada Costa Brava s'anà configurant com un dels destins principals de l'estiueig de la burgesia catalana.*¹⁵

Un nom que acompanyat d'unes imatges molt concretes han anat construint un paisatge que a partir de l'arribada del turisme als anys seixanta es va transformar.

Monòlit dedicat a Ferran Agulló
Sant Elm, Sant Feliu de Guíxols
Ramón Dimas

PLA J., *Guía de la Costa Brava*, Destino,
Barcelona, 1973, p. 76

¹³ REIG Ramón, *Op. cit.*, Barcelona., 1975, p. 13

¹⁴ BARBAZA, Yvette, *El Paisatge Humà de la Costa Brava, volum I*, edicions 62, Barcelona, 1988, p. 20

¹⁵ SANTALÓ, Jaume, "Art, Estiueig i Turisme", a *La Costa Brava abans de la Costa Brava. Fotografies de la Casa de la postal, 1915-1935*, Ajuntament de Roses, 2008, p. 9

S'Agaró
Juan Colom

REIG R., *La Costa Brava vista por sus pintores*,
Aedos, Barcelona, 1975, p. 59

1.2

La mirada pictòrica de la costa, la definició d'un paisatge propi

*Una cuestión que no deja lugar a dudas es la alta cotización alcanzada por nuestra Costa Brava en el mercado turístico del país y en el internacional. Teniendo en cuenta que todo tiene un inicio, alguien dió el primer aviso sobre las bellezas que encerraba este sector marítimo y me imagino que fueron precisamente los pintores, quienes lanzaron la noticia y la propagaron. Ellos, entiendo, fueron los primeros descubridores y, permítaseme la frase, los primeros colonizadores de nuestra costa tan concurrida hoy en día. A través de sus telas, se forjó el prestigio bien merecido que disfruta en la actualidad, servido a través de los mas variados estilos y enfoques de puntos de vista.*¹⁶

Els pintors catalans, van contribuir a difondre, durant la primera meitat del segle vint, la primera Costa Brava i el seu paisatge encara verge. *Los pintores fueron sin duda los primeros animadores de la Costa Brava, (...) la dieron a conocer a muchos que la desconocían y establecieron su prestigio.*¹⁷

Ramón Reig, pintor, membre de l'acadèmia de Belles Arts Sant Jordi i arquitecte figuerenc, l'any 1961, va editar per primera vegada el llibre *La Costa Brava vista pels seus millors pintors*, quatre anys després de l'exposició *La Costa Brava y sus pintores* organitzada per la Diputació de Girona a Sant Feliu de Guíxols.¹⁸ El llibre, reeditat l'any 1975, ens dóna una informació molt precisa, del paisatge de la Costa Brava. Com si d'un petit atlas es tractés, il·lustra, amb olis i aquarel·les dels pintors més reconeguts de la costa gironina, les diverses localitats. Els autors ens transporten al territori de les emocions, mostrant-nos d'una manera personal el paisatge. *No es pues, como arquitecto ni como jardinero, sino como poeta y como pintor como hay que componer los paisajes para le interesen a la vez a la mirada y al alma.*¹⁹

¹⁶ REIG Ramón, "La Costa Brava y sus pintores" a *Revista de Girona*, n.3, desembre 1957-58, p. 14-18

¹⁷ REIG Ramón, *Op. cit.*, Barcelona, 1975, p. 14

¹⁸ *La Costa Brava y sus pintores*, catàleg de l'exposició realitzada a Sant Feliu de Guíxols, 1957

¹⁹ DE GIRARDIN René-Louis, *Op. cit.*, Champ Vallon, 1992, p. 12 i 21

Catàleg de l'exposició *La Costa Brava y sus pintores*

Sant Feliu de Guíxols, 1957

Carrer de Tossa
Ramón Reig

REIG R., *La Costa Brava vista por sus pintores*,
Aedos, Barcelona, 1975, p. 44

Racó de Blanes
Ibarz

REIG R., *La Costa Brava vista por sus pintores*,
Aedos, Barcelona, 1975, p. 22

Ramón Reig a més de la seva producció com a pintor, també va publicar el llibre "Acuarela en España" i diversos articles a la revista de Girona on va col·laborar-hi des dels seus inicis, parlant sobre la Costa Brava i posant en valor la importància dels pintors, els primers descobridors i transmissors de l'excepcionalitat d'aquell paisatge arreu del món, que es trobava en perill. "Hay que encarrilar por el camino del buen gusto las diversas iniciativas y actividades impidiendo que la pedantería, la fanfarronería y el exceso de avidez comercial destruyan todo lo que Dios nos ha dado. Y no nos referimos solo a la edificación y urbanización (...). Hemos de mantener la Costa Brava en su autenticidad, tal como ha sido y ha de seguir siendo."²⁰

La selecció de pintures publicades, permeten endinsar-nos en l'arquitectura dels pobles i dels paisatges, representats d'una manera insòlita, pròpia de la mirada personal dels pintors que ens mostren una Costa Brava, desconeguda, plena de vida que s'omple amb les cases dels pescadors, com les de Blanes o les de Tossa, que agrupades formant carrers empedrats baixant cap al mar, s'il·luminen amb la llum que rellisca pels murs tenyits del blanc. Uns carrers on s'hi desenvolupa part de la vida, fets de només tres materials, la pedra, la calç i el fang. Un paisatge que estava a punt de canviar. "Rincones que van desapareciendo con el lamentable afán de modernizarlo todo según un decorativismo de mal gusto, que va borrando poco a poco lo auténtico, y lo despoja del atractivo que poseía".²¹

Els quadres ja al 1905 de Modest Urgell²², els de Claudio Lorenzale, que es va dedicar a Tossa, els de Lluís Rigalt i Juan Arzave a Sant Feliu i Joan Brull, Martí i Alsina i Mariano Vayreda de Sant Pere Pescador, són tots ells, les peces d'un mosaic que juntes parlen dels diferents paisatges que constitueixen la Costa Brava. Uns paisatges que sovint, més enllà de representar la natura, tenien per objectiu mostrar els pobles, les edificacions i la gent, una arquitectura de la vida. *El día que la arquitectura pueda acariciar y no herir la tierra sobre la que se construye será la arquitectura de la vida.*²³

²⁰ REIG Ramón, *Op. cit.*, Barcelona, 1975, p.140

²¹ REIG Ramón, *Op. cit.*, Barcelona, 1975, p.34

²² TOMÀS i Estruch, Francisco, *Catalunya per Urgell*, Miquel Seguí, Barcelona, 1905

²³ FUSES, Josep, "Las obras completas de Pilar Prim", *Arquitectura de la realitat*, Tesi Doctoral, ETSAB, UPC, 2011

*¡Qué altos
los balcones de mi casa!
Pero no se ve el mar.
¡Qué bajos!*

*Sube, sube, balcón mio,
trepa el aire, sin parar:
sé terraza de la mar
sé torreón de navío.*

Rafael Alberti

Vista de l'Hotel Casa Johnstone
des de la platja gran de Tossa de Mar

JOHNSTONE, N., *Un hotel a la costa (Tossa de Mar 1934-39)*,
Tusquets editors, Barcelona, 2011, portada

La platja de Tossa
Rafael Benet

REIG R., *La Costa Brava vista por sus pintores*,
Aedos, Barcelona, 1975, p. 29

Tarda de diumenge, Lloret, 1923
Xavier Nogués

Museu Nacional d'Art de Catalunya

Xavier Nogués, interpreta el paisatge des d'una escena domèstica en el quadre *una tarda de diumenge*, on l'arquitectura mínima d'un porxo amb vistes al mar, emmarca la vida al voltant d'una gran taula parada, una imatge d'un luxe humil, des d'on gaudir del paisatge. *Una visión del litoral catalán mucho más sugestiva y de mayor valor artístico según la interpretación de nuestros artistas.*²⁴

L'acuarel·la de Rafael Benet ens parla de la Tossa de finals de segle dinou, una imatge de la platja gran que està ocupada majoritàriament per les barques de pescadors. De fons, al peu de les muntanyes, apareixen només dues edificacions i un porxo. Una manera de convertir en bellesa l'activitat diària d'un poble de pescadors, que des d'un punt de vista escollit el pintor ens mostra un lloc on *lo sublime se ha producido, en esa misma mirada, por el encuentro de dos paisajes recientes, la montaña y el mar.*²⁵

El mateix punt de vista el trobem en una fotografia realitzada per Zercowitz, uns anys més tard, inspirada en la pintura de Benet, on la vida dels pescadors de Tossa continua en un paisatge que gairebé no ha canviat, amb les barques de primer terme conservant el seu protagonisme i on només hi trobem a faltar l'antic cobert. La fotografia però, ens mostra una nova edificació, blanca, elevada respecte la resta, la *Casa Johnstone*, un dels primers hotels de Tossa, que va suposar l'inici de les transformacions que lentament anirien redibuixant la costa mitjançant la incorporació d'una nova arquitectura turística.

La imatge de la *Casa Johnstone* mostra un dels exemples de la primera arquitectura hotelera que va néixer de forma espontània enmig del paisatge de la Costa Brava. Un contrapunt de blanc sobre el verd de la muntanya d'on sobresortia una edificació molt senzilla de volumetria contundent, amb l'aspecte d'una gran casa, que en la seva solitud prenia protagonisme envoltada de natura.

Finestra al mar, Palamós
Ramón Rogent

REIG R., *La Costa Brava vista por sus pintores*, Aedos, Barcelona, 1975, p. 64

²⁴ REIG Ramón, *Op. cit.*, Barcelona, 1975, p. 139

²⁵ ROGER Alain, *Op. cit.*, Madrid, 2007, p. 109

Finestra a Cadaqués, 1926
Salvador Dalí

REIG R., *La Costa Brava vista por sus pintores*, Aedos,
Barcelona, 1975, p. 111

Mentre que l'arquitectura en el paisatge va ser el tema escollit per alguns pintors, altres com Ramón Rogent o Salvador Dalí, ens el mostren emmarcat per l'arquitectura.

*El suceso decisivo (...) es la aparición de la ventana, esta veduta interior del cuadro, pero que abre al exterior. Este hallazgo es, sencillamente, la invención del paisaje occidental. La ventana es, efectivamente, ese marco que, aislándolo, encajonándolo en el cuadro, convierte el país en paisaje.*²⁶

El paisatge de Palamós es presenta des d'una finestra oberta al mar i als penyassegats i Cadaqués apareix com un conjunt d'edificacions disposades damunt les roques, recolzades, sense ferir el paisatge que les envolta, acariciant-lo. Una mirada que dóna vida a la naturalesa des de l'experiència personal de cada artista. *Las cosas son porque nosotros las vemos, y la receptividad así como la forma de nuestra visión dependen de las artes que han influido en nosotros.*²⁷

²⁶ ROGER Alain, *Op. cit.*, Madrid, 2007, p.180

²⁷ ROGER Alain, *Op. cit.*, Madrid, 2007, p.19

1.3

La catalogació fotogràfica dels paisatges costaners

*La idea mas general de paisaje se ve unida a la sensación de disfrute en la apreciación de la imagen de un territorio.*²⁸

La Costa Brava, fins als anys trenta, era el destí de vacances per la gent del país. *Hi havia pocs estiuejants, uns quants veïns de les ciutats d'interior, com Palafrugell, Castell d'Aro, Castelló d'Empúries, La Bisbal d'Empordà o Figueres, o gent de les grans ciutats, Girona o Barcelona.*²⁹ Però també va ser un descobriment pels primers viatgers, els precursors del turisme, que van tenir un paper essencial en la creació del paisatge de la Costa Brava, que des de la distància, veien amb uns altres ulls les qualitats d'un territori.

*Abans de la guerra civil i en les dues primeres dècades de la postguerra, gairebé no hi havia turisme tal i com l'entendem avui. Hi havia viatgers que recorrien indrets desconeguts pels habitants de les grans ciutats, gent que es consideraven aventurers, fora del comú, intel·lectuals i artistes o estrangers que venien a descobrir el que teníem però no valoràvem.*³⁰

Paral·lelament a la pintura, la fotografia va esdevenir una altra eina de divulgació del paisatge de la Costa Brava i de la seva transformació des de principis del segle vint. El fotògraf Sebastià Jordi Vidal, va retratar-lo amb els seus habitants com a protagonistes, convertint la vida humil dels pobles de pescadors i agricultors, des d'una mirada insòlita, en quelcom poètic. Altres fotògrafs, molts d'ells excursionistes, van descobrir la costa gironina i la van immortalitzar realitzant una feina titànica d'inventari de les diverses localitats. Lucien Roisin, fotògraf i director de *La casa de la postal*,³¹ va ser un d'ells.

²⁸ MADERUELO, Javier, *El paisaje, génesis de un concepto*. Abada editores, Madrid, 2005, p. 39

²⁹ REGÀS, Rosa, CATALÀ-ROCA, Francesc, MISERACHS, Xavier, SHARPE, Tom, *Memòries de la Costa Brava*, Lupita Books, Barcelona, 2005, p. 23

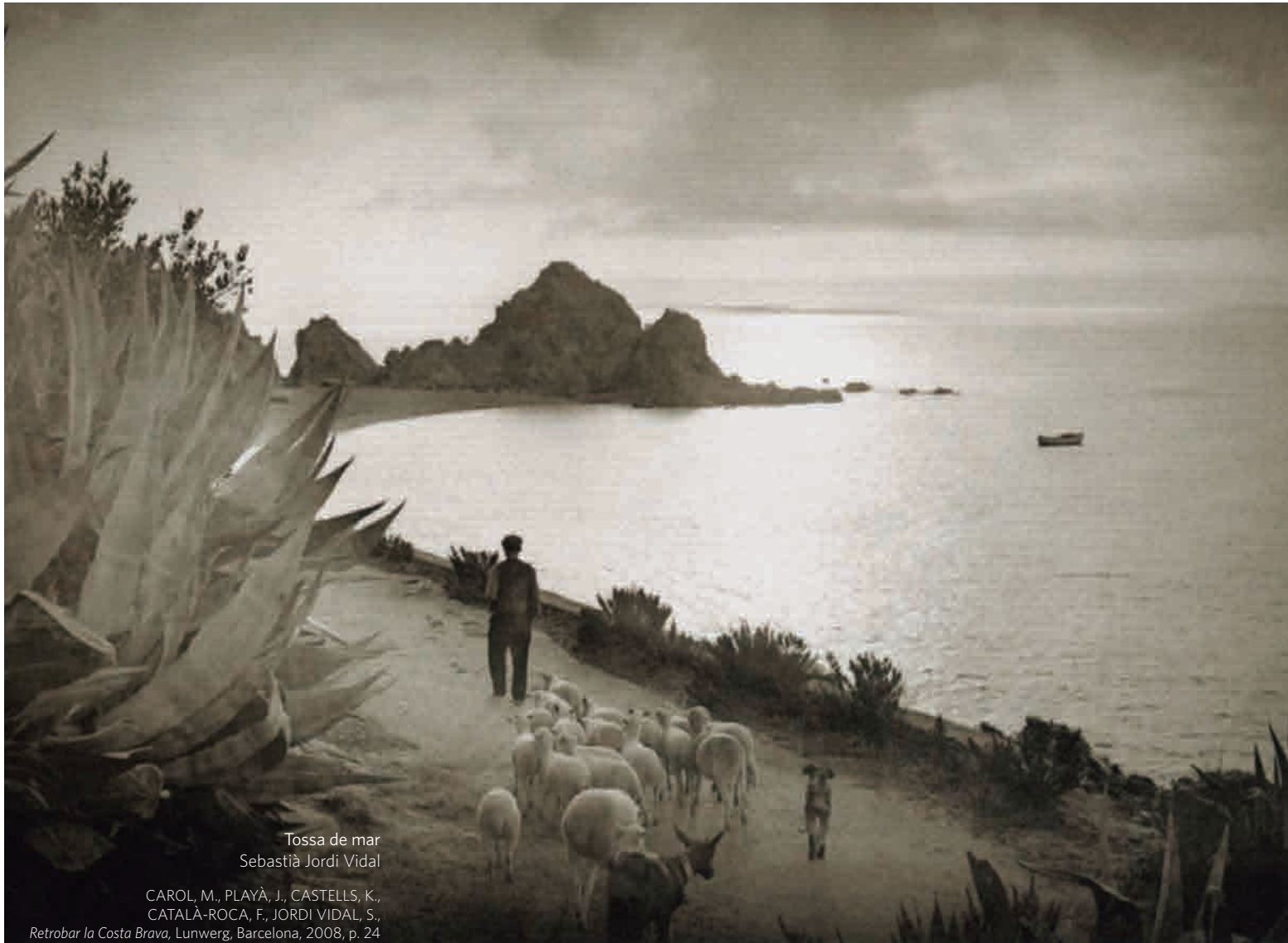
³⁰ REGÀS, Rosa, et al., *Ib.*, 2005, p. 23

³¹ SANTALÓ, Jaume, "Costa Brava comercial, Costa Brava real" a *La Costa Brava abans de la Costa Brava. Fotografies de la Casa de la postal 1915-1935*, Ajuntament de Roses, 2008, p. 12

Vista del moll, El Port de la Selva
c. 1930

Col·lecció Roisin / IEFC

Tossa de mar
Sebastià Jordi Vidal

CAROL, M., PLAYÀ, J., CASTELLS, K.,
CATALÀ-ROCA, F., JORDI VIDAL, S.,
Retrobar la Costa Brava, Lunweg, Barcelona, 2008, p. 24

Va retratar, ajudat per fotògrafs locals, de forma exhaustiva, la Costa Brava, poble a poble. Proposant una nova manera de mirar-la. *La percepció de un paisaje, esa invenció de los habitantes de las ciudades, (...) supone a la vez distanciamiento y cultura.*³²

Les imatges de Roisin van ser, en paraules de Josep Playà, *les dues cares d'una mateixa moneda*. La postal tenia la missió d'informar de les característiques geogràfiques d'un lloc però alhora transmetia sentiments, que depenien del tema escollit a la fotografia. *A la seva obra editada, veiem una determinada imatge estereotipada de la Costa Brava dels anys 20 i 30 mentre que la resta de la seva obra (...) reflecteix una imatge més real dels pobles i de la seva gent.*³³

Una selecció de les fotografies blaves de Roisin que es conserven a l'Institut d'Estudis Fotogràfics de Catalunya, es va exposar a Roses en motiu del centenari de la Costa Brava, l'any 2008, amb el títol *La Costa Brava abans de la Costa Brava*, una documentació que ens ha permès descobrir i viatjar en el temps situant-nos en el context històric i paisatgístic del 1910 fins al 1935. *Lucien Roisin (...) va retratar a través de la seva mirada subjectiva una Costa Brava en tota la seva complexitat, dirigida als turistes: els nous i flamants establiments hotelers, les avingudes arbrades ideals per a passejar, els establiments idíl·liques de la costa i el rerepaís agrícola i del món de treballs dels pescadors, (...) que van contribuir enormement a la creació de la imatge de marca de la Costa Brava.*³⁴

Ja des dels anys trenta es tenia consciència de la fragilitat del paisatge de la Costa Brava, que començava a colonitzar-se amb diverses edificacions hoteleres situades en punts molt propers al mar. Les imatges de Roisin ens mostren el moment que es començà a viure, amb l'arribada dels primers turistes, l'inici d'una lenta transformació que es va accelerar vint anys més tard.

32 ROGER, Alain, *Op. cit.*, Madrid 2007, p. 32

33 PLAYÀ, Josep, "Roisin, imatge de marca de la Costa Brava" a *La Costa Brava abans de la Costa Brava. Fotografies de la Casa de la postal 1915-1935*, Ajuntament de Roses, 2008, p. 18

34 SANTALÓ, Jaume, *La Costa Brava abans de la Costa Brava. Fotografies de la Casa de la postal 1915-1935*, Ajuntament de Roses, 2008, p. 12

Colera desde Fon Rovellada
Recuerdo de la Costa Brava, Alto Ampurdán
Fotos Meli (Melitón Casals)

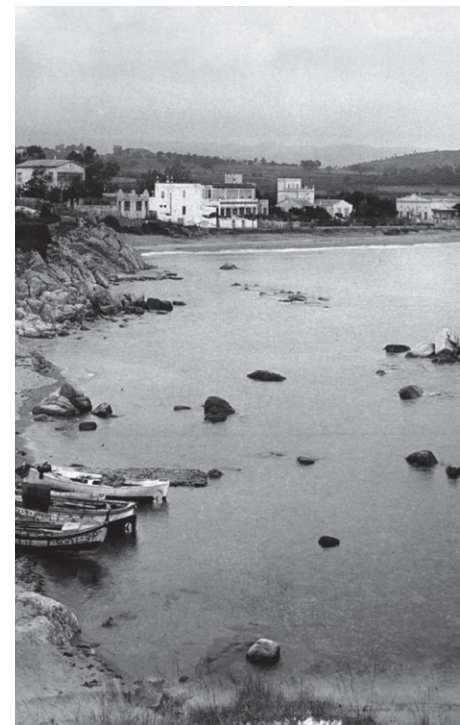
Figueras, no datat

Les imatges de postal de Roisin ens donen també la mesura del que els creadors de la Costa Brava, els promotors d'aquell incipient turisme, volien donar. Amb tot, la llibertat del fotògraf ens permet descobrir ja el dilema que es plantejava entre els partidaris de l'expansió del turisme -que es deixava veure ja en les primeres urbanitzacions, hotels i restaurants- i els que pretenien mantenir la privacitat d'aquest paradís verge, una opció defensada pels arquitectes del Gatlac, però també pels artistes i lletraferits.³⁵

Adolfo Zerkowitz³⁶ també va immortalitzar diversos paisatges de la Costa Brava, molts d'ells amb edificis hotelers, com el de la casa Johnstone a Tossa de Mar, projectada per l'arquitecte Fritz Marcus, l'hotel Rocafosca a Palamós, d'Esteve Corredor, o l'hotel Rocamar a Cadaqués de Pelayo Martínez, que amb una estètica similar van donar allotjament als primers turistes durant els anys trenta. *L'any 1936, el turisme dirigit vers la Costa Brava encara era essencialment regional (...). El moviment turístic restà molt estacionari fins al final de la segona guerra mundial.³⁷*

Tant les imatges de Roisin com les de Zerkowitz parlen del paisatge de la Costa Brava però tenen en comú la presència de l'arquitectura que serà la protagonista indiscutible de les fotografies. El paisatge aquí no es només un entorn verge, ens transmet però tranquil·litat, quietud i silenci.

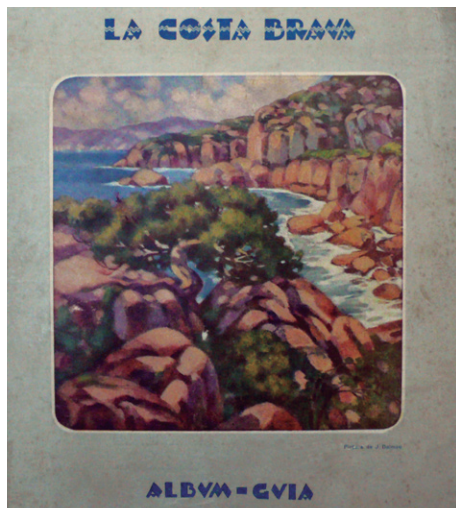
³⁵ PLAYÀ, Josep, *Op. cit.*, Roses, 2008, p. 18

³⁶ L'arxiu Zerkowitz (www.zerkowitz.es) conserva el treball del fotògraf Adolfo Zerkowitz que va retratar la transformació del paisatge de la Costa Brava desde 1915 fins 1950, en format postal

³⁷ BARBAZA, Yvette, *Op. cit.*, Barcelona, 1988, p. 269

Hotel Geroglífico, Platja La Fosca, Palamós
c. 1930

Col·lecció Roisin / IEFC

Portada i anunci interior Hotel Empúries

La Costa Brava, Àlbum Guia.
Publicació de propaganda turística, Ateneu Empordanès.
Barcelona, 1925

1.4 Els primers hotels

Josep Playà, a l'article *els hotels van venir després*³⁸ fa referència a un conjunt d'hotels que es van construir a la Costa Brava a partir de l'any 1912, quatre anys després de la publicació de l'article *Per la Costa Brava* de Ferran Agulló.³⁹

Alguns d'aquests primers hotels són: l'hotel Geroglífic⁴⁰ a la platja de La Fosca de Palamós, construït el 1912 i definit, el juliol de 1913, per la revista *Barcelona-Atracció* com "el primero entre todos los de su clase que existen en la Costa Brava catalana"; a l'Escala, el Villa Teresita, construït el 1914 per allotjar als arqueòlegs de les ruïnes d'Empúries, a partir de 1918, quan es va ampliar, va passar a anomenar-se Hotel Empúries; a Sant Martí d' Empúries, l'Escala, entre el 1918 i el 1920, va aparèixer l'hotel Bellesguard al costat de l'església; a Lloret de Mar el 1920, l'hotel Costa Brava; a Platja d'Aro, amb el mateix nom Leopoldo Prats també va obrir-hi un hotel i restaurant al mateix any i a Tossa on ja existia la Fonda Rovira es va obrir l'hotel casa Johnstone al 1935.

Playà explica que l'any 1926, segons l'Anuari Riera,⁴¹ ja hi constaven prop de 50 hotels i fondes, entre elles: Hotel-Restaurant Marina i Gran Hotel-Cafè Congesta a Portbou, Hotel Miramar a Cadaqués, Hotel-Restaurant Sant Sebastià a Palafrugell, Hotel Trias de Palamós, Hotel Vilà a Roses, Hotel Santa Cristina Lloret de Mar, La Maria, Murlà i Les Noies a Sant Feliu de Guíxols juntament amb els banys de Sant Pol i els banys de Sant Elm. A S'Agaró, l'hotel La Gavina, 1932, el més luxós de la Costa Brava, propietat d'Ensesa, que també va adquirir a la mateixa localitat l'Hotel Monumental, construït l'any 1929 per Francesc Montseny, l'hotel de Playa actual S'Agaró Hotel.

³⁸ PLAYÀ, Josep, "Els hotels van venir després. Noms que han fet història, La indústria hotelera" a *La Vanguardia*, dimarts 23 de juny de 2009

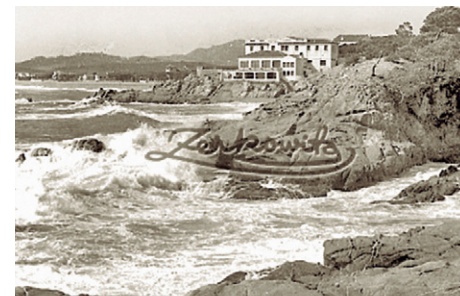
³⁹ AGULLÓ, Ferran, *Op. cit.*, 12 de setembre de 1908

⁴⁰ Anunci de l'hotel Geroglífic a *La Vanguardia*, 3 de maig de 1914

⁴¹ *Guía general de Cataluña*, Bailly-Baillière - Riera, Barcelona, 1926

Les fotografies que es conserven d'aquests establiments de la dècada dels anys vint mostren una arquitectura senzilla, blanca de dues o tres plantes com a màxim, dins els cascs urbans de les poblacions o bé en entorns encara per urbanitzar, construïts damunt la sorra de les platges i sobre les roques a primera línia de mar, deixant una primera petjada arquitectònica dins el paisatge.

Després de l'expansió turística dels anys trenta van aparèixer l'hotel Terraza a Roses, Hotel Terramar o Celimar a Llafranch, la Fonda del Comerç al Port de la Selva i el Comptat de Sant Jordi a Palamós.

Hotel Costa Brava, Platja d'Aro
Adolf Zerkowich

zerkowitz.es

Hotel Empúries, L'Escala
c. 1930

Col·lecció Roisin / IEFC

Hotel Geroglífico, Platja de La Fosca, Palamós
C. Fargas

La Costa Brava, Centre Excursionista de Catalunya,
Barcelona, 1922, p. 8

Hotel Geroglífich, Platja de La Fosca, Palamós
1913

PLAYÀ, J., "Els hotels van venir després.
Noms que han fet història. La indústria hotelera",
La Vanguardia, dimarts 23 de juny de 2009

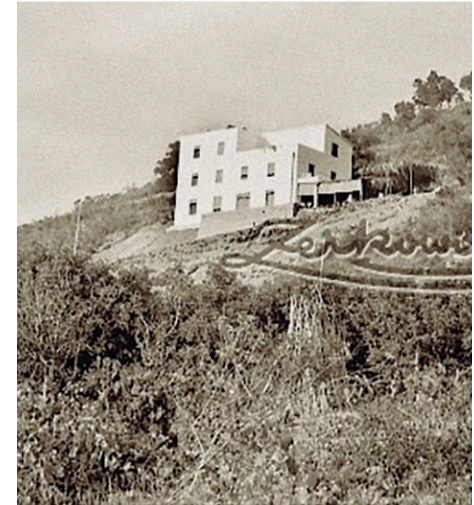

Hotel Geroglífico, Platja de La Fosca, Palamós
1913
Autor desconegut

Tant l'hotel Villa Teresita a Empúries com el Geroglífico a la platja de La Fosca de Palamós comparteixen una mateixa actitud davant del paisatge. Els dos hotels tenen una mida i volum discrets i s'edifiquen sense una urbanització prèvia, apropiant-se de l'espai que tenen al davant, entre l'edifici i el mar. El villa Teresita o hotel Empúries el colonitzarà amb una terrassa mentre que el Geroglífico un cop traçat un camí d'accés, oferirà un espai d'ombra sota dues moreres, que donaràn aixopluc a unes taules i unes cadires pels clients que tindran de fons el rètol pintat de l'hotel. Amb un segon pòrtic de pilars de fusta i coberta de bruc s'avançarà cap a la platja fent habitable, produint una ombra, l'espai del davant de les casetes de bany.

Els dos hotels, mitjançant obertures generoses s'obren cap al paisatge mirant i emmarcant el mar. Una sensació similar a la que ens transmet la fotografia de la cala Fosca on apareix l'hotel Geroglífic al centre de la imatge emmarcat darrera uns pins, en la distància.

Uns anys més tard a Tossa, es construirà un nou hotel, la casa Johnstone, d'un format semblant al villa Teresita i al Geroglífic, la diferència es trobarà en la seva implantació, que allunyant-se de la sorra de la platja, buscarà un punt elevat des d'on observar el paisatge de forma més global.

Hotel Casablanca, Tossa de Mar
Adolf Zerkowitz

zerkowitz.es

Hotel Casa Johnstone
Tossa de Mar

JOHNSTONE, N., *Un hotel a la costa (Tossa de Mar 1934-39)*,
Tusquets editors, Barcelona, 2011, portada

Haviem descobert Tossa per casualitat. L'Archie, utilitzant el seu mètode habitual de triar un lloc per a les vacances, havia pensat en la Costa Brava perquè no sabia de ningú que hi hagués estat mai. Vam sortir de viatge amb una maleta cadascú i, finalment vam arribar a Girona. Allà vam veure el nom de Tossa escrit en algun lloc, ens va agradar com sonava i hi vam anar.⁴²

El relat de Nancy Johnstone publicat al llibre *Un hotel a la costa*⁴³ ens transporta a la Costa Brava dels anys trenta, quan tot just s'acabaven d'estrenar els primers hotels, entre els quals va aparèixer el Casa Johnstone. La història de la construcció i les vivències de l'hotelet que va obrir les seves portes l'any 1935 és un testimoni de la importància que va tenir l'arribada dels primers turistes anglesos en la descoberta mundial de la Costa Brava. Nancy i Archie Johnstone, van saber vendre la Costa Brava com un paradís al seu país, Anglaterra, convertint-la en un nou destí turístic.

La propietària de l'hotel, ens transporta a una època on els somnis es podien fer realitat, un projecte que va començar amb l'elecció de la seva ubicació la primavera de 1934. Tossa només tenia un hotel: la fonda Rovira, situada dins el casc urbà, on es van hostatjar els protagonistes de la història. La descripció de l'interior de l'habitació dóna pistes sobre l'arquitectura dels pobles de pescadors. *Vam quedar parats de trobar-nos una habitació immaculada, amb el terra de rajola vermella, les parets emblanquinades i les bigues de color blau cel, i la sorpresa més gran amb aigua corrent. D'una banda l'habitació donava a un pati ple de geranis escarlata i les finestres de davant donaven a un carrer estret amb vistes a les muntanyes del fons.⁴⁴*

En una segona visita a Tossa, Nancy va posar-se en contacte amb l'arquitecte alemany que li havia de construir l'hotel. El fet de ser estranger va facilitar l'entesa amb la promotora anglesa. *En Fritz Marcus tenia un bar a Tossa i era un reputat arquitecte alemany que havia hagut d'emigrar perquè era jueu (...).*

⁴² JOHNSTONE, Nancy, *Un hotel a la costa (Tossa de Mar 1934-39)*, Tusquets editors, Barcelona, 2011, p. 28

⁴³ PLAYÀ, Josep, "Els hotels van venir després. Noms que han fet història, La indústria hotelera" a *La Vanguardia*, dimarts 23 de juny de 2009. Playà fa referència al llibre *Hotel in Spain*, abans de ser traduït al català i publicat com *Un hotel a la Costa (Tossa de Mar 1934-39)*

⁴⁴ JOHNSTONE, Nancy, *Op. cit.*, Barcelona, 2011, p. 29

A bee line to sunshine, dibuix publicitari

JOHNSTONE, N., *Un hotel a la costa (Tossa de Mar 1934-39)*, Tusquets editors, Barcelona, 2011, p. 216-217

Es va comprometre a ajudar-me a buscar un terreny. Per la construcció de l'hotel era essencial l'elecció del solar. Es va descartar un primer terreny a Palamós en un lloc impossible. Sense llum, sense aigua".⁴⁵

La tornada des de Palamós a Tossa, va fer decidir a Nancy de buscar un solar allà mateix, en el camí de retorn, quan sobtadament vaig veure aparèixer Tossa amb la vila vella fortificada i les cases grises i blanques del poble amuntegant-se al voltant de l'església, i aquella llum intensa i nítida, em vaig preguntar per què anava donant voltes per la Costa Brava buscant el lloc ideal. I a Tossa no n'hi ha cap?.⁴⁶

En el negoci dels hotels, la figura del promotor, en aquest cas de Nancy i Archie Johnstone és decisiva. La seva visió empresarial, oberta, innovadora, va permetre oferir un producte diferent per als futurs clients. Un lloc privilegiat, fins i tot poc accessible que el feia únic. Al cap de pocs dies havíem trobat el nostre terreny a Tossa. Era un turó costerut que protegia el poble de la tramuntana. Amb la finca hi havia un bosc d'alzines a la part de dalt i una vinya a baix. Qualsevol casa que s'hi construís quedaria perfectament a recer de la tramuntana i de llevant i tindria una vista gloriosa del poble i la platja gran a la cara sud, i, a l'oest, la vista de les serralades prepirinenques (...). Al terreny hi havia un pou que garantia aigua abundant per l'hotel.⁴⁷ Els criteris de l'arquitecte en el moment de decidir la implantació del nou edifici van ser oposats als dels propietaris. Jo vaig insistir en especial, que posats a fer, l'hotel s'edificés com més amunt del turó millor. En Marcus no ho veia bé i deia que l'havíem de fer a baix de tot, al costat de la vinya. Naturalment aquesta era la idea més econòmica i assenyada, però va ser la primera que vaig tenir contra l'opinió dels "experts".

També els criteris publicitaris dels futurs propietaris eren diferents dels de les convencions del moment, apostant per mostrar la Costa Brava com quelcom diferent.

⁴⁵ JOHNSTONE, Nancy, *Op.cit.*, Barcelona, 2011, p. 31

⁴⁶ JOHNSTONE, Nancy, *Op.cit.*, Barcelona, 2011, p. 31

⁴⁷ JOHNSTONE, Nancy, *Op.cit.*, Barcelona, 2011, p. 31

Segons la nostra opinió,(...) és el lloc més bonic i acollidor que hi ha sobre la capa de la terra"⁴⁸ i alhora oferint certs luxes que un ciutadà anglès no podia deixar de tenir.

Els propietaris van encetar un nou tipus d'allotjament per a un públic molt especial, amics i coneguts londinencs, que per pocs diners tenien la oportunitat de descobrir un paisatge idíl·lic on poder passar les vacances, una nova manera de viure lligada a la natura i al mar, aconseguint un gran èxit. *El nostre projecte va atraure l'interès general (...). Als tipus durs de Fleet Street se'ls feia irresistible la idea d'un lloc on el conyac anava a tres xílings l'ampolla (...). Semblava com si tothom hagués estat esperant tota la vida per anar a Espanya quan hi hagués un hotel portat per anglesos que els poguessin entendre quan parlaven i que valoressin la importància de tenir clavegueram.*⁴⁹

Tossa era i és encara, una localitat llunyana, remota i de difícil accés, aquest també va ser un dels seus secrets. El viatge descrit per Nancy, ens dona pistes de com devia ser arribar a Tossa l'any 1935. *La carretera de Girona a Tossa és llarga però fascinant. Al principi, per la plana de Girona, travessa poblets i camps de cereals i blat de moro. Tot sovint, a l'horitzó, s'albiren els cims nevats dels Pirineus. Aviat apareix l'església de Llagostera, que s'alça, altiva, amb una serralada al fons.*

En descriure les obres de l'hotel, Nancy ens explica els costums de la construcció a Catalunya, que pràcticament no han canviat. Des de la manera de treballar fins a les festes relacionades amb la cobertada. *No coneixíem el vell costum català d'aixecar primer l'edifici i tornar-lo a tirar a terra gairebé tot per posar-hi petits detalls com les canonades.*⁵⁰

*Sembla que els paletes catalans troben repugnant la idea de parar un moment i prendre mides. Prefereixen treballar a tota pastilla i, llavors, amb la mateixa celeritat dedicar-se a desfer el resultat del treball previ.*⁵¹

48 JOHNSTONE, Nancy, *Op. cit.*, Barcelona, 2011, p. 41

49 JOHNSTONE, Nancy, *Op. cit.*, Barcelona, 2011, p. 43

50 JOHNSTONE, Nancy, *Op. cit.*, Barcelona, 2011, p. 53

51 JOHNSTONE, Nancy, *Op. cit.*, Barcelona, 2011, p. 56

... In the cultivated parts there are orange, olive and fig trees, while such "luxury" vegetables as aubergines, pimientos and artichokes are staple foods. Inland the hills, which rise gradually to the Pyrenées, are thickly covered with cork-oak trees.

Weather . . .

. . . Tossa is practically due south of London, so that every mile of your journey is a mile to the good from the weather point of view. And the "cloud trap" of the Pyrenées, once you have got on the right side of it, is equal to a gift of 200 miles of "southness."

Although it is only about 60 miles over the border from France, Tossa is actually farther south than Rome. Its latitude is 41.50 degrees.

Spring.—Like an exceptional English summer, but with more sun. Best season for those who take their pleasures energetically. Risk of occasional rainy days in February and March.

Summer.—Uninterrupted sunshine. Temptation to do nothing but wallow in it all day, but freshness of atmosphere makes even strenuous exercise pleasant.

Autumn.—Like spring, but even less risk of rain. Even-

Els catalans són més treballadors que ningú. I a més tenen un gran sentit comú i escassa preocupació pels diners. Vam descobrir que no tenien el més petit interès a fer hores extres ni que els pagués gairebé el doble. I, per descomptat, era totalment impossible fer-los treballar si queien quatre gotes.⁵²

El procés de posar en marxa l'hotel, des de la contractació del serveis fins als estris de cuina i d'instal·lacions que calia tenir, ens transmet la dificultat que va suposar tenir una caldera per l'aigua calenta. *En tota Espanya només es podien comprar calderes per a l'aigua calenta a Bilbao.⁵³* L'hotel era anomenat casa pels seus propietaris. *El primer mes l'ambient de l'hotel era el d'una casa de camp amb convidats.⁵⁴* Alguns dels detalls de com volien moblar i condicionar les habitacions ens parlen de l'ambient interior de les estances: *La casa començava a agafar l'aspecte d'un lloc preparat per acollir hostes algun dia. No hi posaríem cortines, ens va semblar suficient posar teles mosquiteres i finestrons (...). Volíem que els llits tinguessin de dia, l'aire d'un divan,(...)⁵⁵* Estàvem decidits a ser ben poc espanyols i fer que els armaris fossin espaiosos i que hi hagués penjadors per als abrics. *També ens agrada que a l'habitació hi hagi una bona taula i la seva cadira per poder escriure, de manera que el dormitori es converteixi en sala d'estar. En fi volíem que no hi faltés res, però que tot tingués un aire de senzillesa. Les bigues, les finestres i els edredons eren les úniques coses de color, i cada habitació tenia un gerro de terrissa amb flors.* Un cop l'hotel va començar a funcionar, els propietaris van gaudir de les seves virtuts, però també els seus defectes. *El principal defecte no tenia res a veure amb el vilipendiat Marcus, sinó amb la mania espanyola de construir les cases com si fossin una caixa de ressonància. Buits per dins, els sostres i les parets garanteixen escalfor a l'hivern, frescor a l'estiu i soroll tot l'any. Als espanyols el soroll no els fa ni fred ni calor. Els hotels espanyols són cases de xivarri (...). Ara ens molts aspectes la casa ens va donar sorpreses agradables. La més improbable va ser el sistema de canonades. Funcionava. L'aigua calenta sortia calenta. Les aixetes rajaven.⁵⁶*

52 JOHNSTONE, Nancy, *Op. cit.*, Barcelona, 2011, p. 66

53 JOHNSTONE, Nancy, *Op. cit.*, Barcelona, 2011, p. 69

54 JOHNSTONE, Nancy, *Op. cit.*, Barcelona, 2011, p. 82

55 JOHNSTONE, Nancy, *Op. cit.*, Barcelona, 2011, p. 70

56 JOHNSTONE, Nancy, *Op. cit.*, Barcelona, 2011, p. 93

Casa Johnstone va ser visitada per tot tipus de clients, absolutament diferent, fins hi tot un grup d'arquitectes interessats en el diàleg entre l'arquitectura de l'hotel i el paisatge. Un concepte innovador en aquell moment. *Es mostràvem entusiasmats i felicitaven en Marcus. Tots valoraven el fet que en Marcus havia aconseguit integrar en el paisatge un edifici modern que tenia al davant la vila vella de Tossa. Ja és prou complicat bastir un edifici nou al bell mig del turó sense edificacions, però encara ho és més fer-ho quan, al davant, tens un altre turó carregat de torres medievals i, pel camí, cases velles emblanquinades.*

El petit fulletó de la casa Johnstone va ser essencial per captar als seus futurs clients, transportant-los amb la imaginació fins a un indret paradisiàc. Avui el tríptic es converteix en un testimoni de primera mà del tipus de vida que s'oferia als hostes de l'hotel, senzill però amb certs luxes en cinc paraules clau: la Costa Brava, el temps, Tossa de Mar, la casa Johnstone i el viatge que van apropar d'una forma magistral el futur turista anglès a Tossa. En reproduïm alguns dels seus paràgrafs.

Tossa des de Casa Johnstone

JOHNSTONE, N., *Un hotel a la costa (Tossa de mar 1934-39)*, Tusquets editors, Barcelona, 2011, p. 216-217

...ber, although the days are still
at six o'clock.
h sense of the word. Sunshine
occasional spectacular storms
Cold nights, but frost practically
thin three hours in the Pyrenees.

Tossa de Mar . . .
ite for the Casa Johnstone after
hole coast : we wanted the most
as
he
of
ful
ce
—
rs
ey
a.
ed
ts
r-
a"
of
ut
io-
al-
we
re
an
s

CASA JOHNSTONE

... was designed by Herr Fri
Berlin architect. Its plumbing,
and general arrangements are of
but it is definitely not luxurious
white-washed; its floors are tiled;
wood, has not a single excrement;
the beds are "de luxe."
The house stands on a hill ar
tre
J
pes
inc
bre
cou
wir
ter
rop
"ei
pes
E
oo
Sps
spo
S
stu
lou
floc
por
F

ing beach. Boating, fishing and t
is only two hours by car.) Photo
No fuss; no formality.

T
from London to Tossa tak
costs (on a basis of 75 francs to th
class return. From Paris (Quai d
lona Express to Gerona; San Feliu
bus to Tossa. The time can be sh
car from Gerona or Llagostera.

By car there is a choice of roui
of the loveliest parts of France.
you cross the frontier at La Jung
from Port Bou and Cerbere. Th
Figueras, Gerona and Llagostera
all the way.

For further particulars regar
clothes, etc., to bring, and any ot

**CASA JOHNSTONE,
TOSSA DE
MAR**

Accommodation is limited to 1
to book your rooms as far in adva

ARC
N.A.N

Speedex Press Services (F.U. All Depar

A bee line to sunshine, fulltò publicitari

JOHNSTONE, N., *Un hotel a la costa (Tossa de mar 1934-39)*,
Tusquets editors, Barcelona, 2011, p. 216-217

En poques paraules, el que et volem oferir són unes vacances totalment diferents en un dels racons més bells i desconeguts d'Europa. I t'oferim una casa d'hostes dirigida amb eficiència per ciutadans anglesos amb uns preus a partir de 6/6 per dia amb tot inclòs. Ens recorda els principis que van portar al Club Med a establir-se al Cap de Creus i a oferir un nou concepte de vacances. (veure capítol 4)

D'acord sembla impossible. De fet ho serà, d'impossible, d'aquí a alguns anys, quan la gent de moda descobreixi que la Costa Brava té tots els atractius de la Côte d'Azur, la Côte d'Or i la Côte d'Argent i molts més de collita pròpia. Mentrestant, aprofitem aquest espai verge, el canvi de moneda, la vida barata i els altres factors que ens van a favor.

(...) Estem segurs que el què oferim fa innecessàries les tècniques de màrqueting. Al nostre parer, la Costa Brava, és l'indret més bonic i més hospitalari que hi ha a sota la capa del sol (...). Totes les plantes silvestres aquí creixen profusament, entre el gran rocam gris. Formen jardins naturals que baixen, com una cascada, fins a les transparències blaves del Mediterrani. Pel camí es troben penya-segats imponents, coves grotesques i plàcides cales de sorra fina. Als conreus hi ha oliveres i figueres. Terra endins les muntanyes colrades d'alzines suredes, fan via cap els Pirineus.

La casa Johnstone és obra de Herr Fritz Marcus, el conegut arquitecte berlinès. L'aigua per beure, l'aigua calenta, les canonades i totes les infraestructures de la casa no pretenen ser luxoses ni "selectes", però es considerarien d'alt nivell a Anglaterra. Les parets són blanques, els terres enrajolats. Els mobles són de fusta sense polir i no presenten cap concentració de querubins. Només els llits poden ser considerats de luxe. Una descripció que ens pot semblar equíparable als serveis que solem buscar actualment en els hotels.

La casa està construïda dalt d'un pujol i està voltada de figueres, alzines suredes i vinyes que formen part de la propietat. La pensió completa costa 13 pessetes per dia. Inclou l'habitació, l'esmorzar continental amb fruita, dinar i sopar de cinc plats i el vi. Els àpats es serveixen a la terrassa assolellada. L'esmorzar, si et ve de gust, te'l podem servir a l'habitació. Els únics extres que carreguem són per la banyera (una pesseta) i el té de mitja tarda. T'oferim cuina anglesa i continental i es parla anglès, francès, espanyol, italià i alemany. Hi ha gandules a dos pisos. Un estudi al segon pis. Una àmplia sala d'estar enrajolada. Ràdio i gramòfon.

Taula de ping-pong. La casa té accés privat a la platja principal. Es poden llogar barques de pesca i excursions amb cotxe (Barcelona és només a dues hores de cotxe). Hi ha un laboratori per revelar fotos. Cap soroll; cap formalitat. El viatge, amb tren : Barcelona-Girona-Sant Feliu de Guíxols-Llagostera, amb autobús: Llagostera-Tossa, amb taxi: Girona-Tossa o bé Llagostera- Tossa, amb cotxe: Figueres, Girona i Llagostera. Les carreteres són totes excel·lents. La casa té capacitat per a 20 hostes i és recomanable reservar amb la màxima antelació.⁵⁷

El somni de Nancy Johnstone va quedar estroncat per la guerra, però la seva aportació en la promoció de la Costa Brava va ser innegable. Ivette Barbaça a la seva tesi li dedica un paràgraf quan analitza el descobriment per part del turisme internacional de la Costa Brava. D'ençà de l'any 1934, però hi van intervenir alguns anglesos. Cal subratllar S. Johnson, periodista i la seva muller, escriptora, que van comprar un terreny i hi van crear l'hotel Casablanca, on van atreure, també, un gran nombre de compatriotes.⁵⁸

L'any 1933 va aparèixer en un dels extrems de la Platja de La Fosca l'hotel Rocafosca, projectat per Josep Esteve Corredor, arquitecte gironí. És possible que Nancy i Archie Johnstone el coneguessin i els inspirés ja que la seva volumetria com la seva situació respecte el paisatge són molt similars. El Rocafosca alhora dialoga visualment amb el Geroglífic que resta damunt la sorra. *Después de Cap Gros, aparece La Fosca o Rocafosca, como ahora se llama. Yo he conocido esta playa virgen de construcciones veraniega. Existía solamente en el rincón de garbí la casa de los Sres. Matas, tan hospitalaria.*

Hace unos años esta casa se convirtió en hotel. (Hotel Rocafosca. Propietario: Sr.Oller. Este hotel es uno de los mejores de la costa: trato excelente, cocina de primer orden, confort (...). El hotel es prácticamente utilizable todo el año. Desde la terraza del mismo se puede contemplar un paisaje muy dulce, de curvas largas, de tierras cultivadas(...).Es un paisaje equilibrado, de color verde manzana en invierno, deslumbrado en verano por los rastrojos dorados, de una gran elegancia lineal.⁵⁹

⁵⁷ JOHNSTONE, Nancy, *Op. cit.*, Barcelona, 2011, p. 381

⁵⁸ BARBAÇA, Yvette, *Op.cit.*, Barcelona 1988, p. 266

⁵⁹ PLA Josep, *Guía de la Costa Brava*, Destino, Barcelona, 1941, p. 85-86

Hotel Rocafosca
Platja de La Fosca, Palamós
Adolf Zerkovitz

zerkowitz.es

S'Agaró
Ramón Dimas

PLA J., *Guía de la Costa Brava*, Destino,
Barcelona, 1973, p. 98

1.5

S'Agaró, l'equilibri de l'arquitectura en el paisatge

Anna Ensesa, filla de Josep Ensesa promotor de *la urbanització de més luxe i categoria de la Costa Brava*,⁶⁰ ens va rebre sota el porxo de casa seva a S'Agaró, el 24 de setembre de 2010, un divendres a la tarda, un dia plujós, després que amb el seu fill Àlex Sibils, en arribar féssim una petita volta per la urbanització projectada per Rafael Masó, iniciada el setembre de 1923 i continuada per l'arquitecte Francesc Folguera, també autor del camí de ronda.

S'Agaró és un reducte d'elegància que traspua per darrere de les tanques que protegeixen les cases que encara es conserven del projecte original, el somni construït del sr. Ensesa, una ciutat-jardí de luxe, on el diàleg equilibrat entre l'arquitectura i la natura, permeten contemplar i al mateix temps formar part del paisatge d'una porció de la Costa Brava. *Una construcción fabricada de nueva planta -situada bellísimamente- con un criterio urbanístico coherente y orgánico. S'Agaró será -es ya- en esta costa una anticipación que, por su misma normalidad, nos parecerá genial.*⁶¹

Josep Ensesa i Pujades, empresari gironí, i avi d'Anna Ensesa, va adquirir uns terrenys a la platja de Sant Pol el 1916 per fer-hi una casa de vacances, una zona on només hi havia una petita construcció. *Cap a l'any 1920, aquest promontori pelat i erm era el domini d'alguns ramats de cabres. Només hi havia una pleta de parets blanques; servia de recer als pescadors, que l'havien batejada amb el nom de Senya Blanca.*⁶²

L'amic i arquitecte Rafael Masó va assessorar a Joaquim Ensesa que comprés un altre terreny a una cota superior, dalt del turó i a partir d'aquell moment es van iniciar les bases del que seria la futura urbanització de S'Agaró al 1923.

⁶⁰ PLA, Josep, *Costa Brava, Guía general y verídica*, Destino, Barcelona, 1941, p. 62

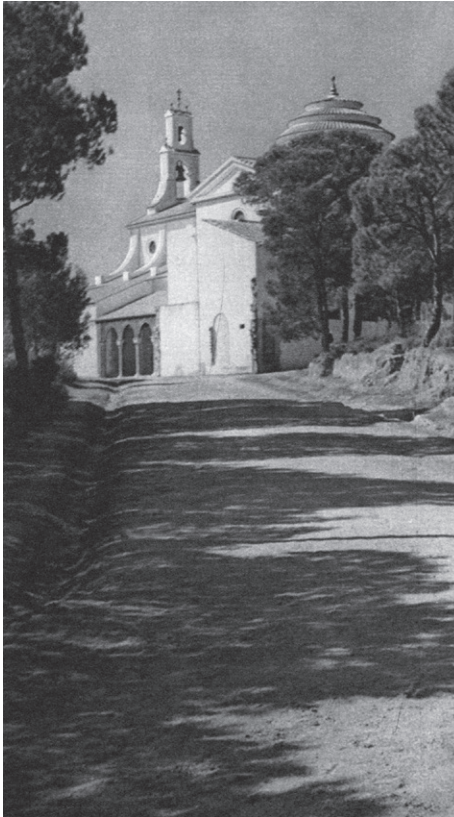
⁶¹ PLA Josep, *ib.*, Barcelona, 1941, p. 62

⁶² BARBAZA, Yvette, *Op. cit.*, Barcelona, 1988, p. 266

La loggia de S'Agaró

Sdgap, Ajuntament de Girona

Embarcador i camí de ronda de S'Agaró
Eugen Hass

LUJÁN, N.
Costa Brava, Noguer, Barcelona, 1952, p. 50

El relleu el va prendre el seu fill Josep Ensesa i Gubert, pare d'Anna Ensesa, que vuit anys després de la compra del terreny, al 1924, va construir la primera torre, que van anomenar "Senya Blanca".

*Al morir Masó, en 1935, había dejado trazado el anteproyecto del futuro de S'Agaró, anteproyecto que ha sido continuado con las variaciones que tales trabajos siempre necesitan cuando son llevados a la práctica. Esta labor quedó encomendada por el señor Ensesa, al fallecer Masó, al arquitecto Francisco Folguera, de tan fina sensibilidad, quien desde aquel momento asumió la dirección técnica de S'Agaró hasta su fallecimiento en 1960. Tal dirección técnica la ha ejercido después el arquitecto Adolfo Florensa.*⁶³

Durant els anys 1928 i 1929 a S'Agaró, fruit d'una campanya publicitària que va donar a conèixer la urbanització al món, hi van començar-hi a arribar molts turistes. D'aquí la necessitat de construir un hotel i restaurant per tal de poder donar-los allotjament. *L'hôtel, qui prit le nom "d'Hostal de la Gavina", fut d'abord simplement formé par la réunion de deux résidences voisines. Il comprenait alors onze chambres, mais décorées avec un luxe et un goût exceptionnels. Dès le debut, il s'affirma comme un hôtel de toute première classe inernationale. Il ouvrit ses portes le 3 janvier 1932.*⁶⁴

La urbanització situada en una cota elevada respecte el mar es va completar amb la construcció del camí de ronda,⁶⁵ un traçat que sortejant les roques, apropa el paisatge al visitant oferint-li punts de descans i alhora de mirador, des d'on poder observar les construccions però també la natura. *Digamos,(...), que se han construido en S'Agaró tres cosas verdaderamente excepcionales: la casa de don José Ensesa, llamada Senya Blanca, obra del arquitecto Duran Reynals,(...) el paseo del mar o Pas de Ronda, siguiendo las sinuosidades del litoral, de una belleza incomparable; y la iglesia de la urbanización.*⁶⁶

⁶³ PLA Josep, *Op.cit.*, Barcelona, 1973, p. 106

⁶⁴ BARBAZA, Yvette, *Le paysage humain de la Costa Brava*, Armand Colin, Paris, 1966, p. 570

⁶⁵ REDONDO Domínguez, Ernest, *Els camins de ronda de la Costa Brava*, tesi doctoral, ETSAB, 1991

⁶⁶ PLA Josep, *Op.cit.*, Barcelona, 1973, p. 106

La vegetació que al llarg de 80 anys ha anat creixent dominada per l'home, amaga les edificacions darrera dels pins mediterranis, que són els grans protagonistes de S'Agaró. *Una ventaja -entre muchas otras-: el arbolado. S'Agaró tendrá -ya tiene- un magnífico arbolado. Será uno de los puntos de la costa de más variada y noble riqueza botánica. No en vano es hoy S'Agaró, en este litoral, el punto de más prestigio público y sin duda el que ejerce una más potente atracción social.*⁶⁷ Totes les cases estan projectades amb un estil anomenat "català", en paraules d'Anna Ensesa, murs de color blanc, cobertes de teula àrab de dues i quatre aigües. Construccions que es mantenen impecables, tot i les inclemències del clima i el temps transcorregut. *Aucune des autres urbanisations jusqu'ici réalisées ou en cours de réalisation n'est comparable à S'Agaró. Elles sont en général d'un niveau honorable et ont au moins le mérite d'éviter la polychromie rarement heurée de la Côte d'Azur (tous les murs sont blanchis à la chaux). Elles sont les plus souvent conçues comme des "cités-jardins" et formées essentiellement de villas, entourant une zone hôtelière.*⁶⁸

Les parcel·les, de dimensions generoses, envolten les edificacions que tot i la seva proximitat al mar, queden amagades, guanyant lo natural a lo construït. La premissa del projecte del Josep Ensesa es va fer realitat. El conjunt d'habitatges es disposen enmig de grans jardins en punts propers al mar i comparteixen espais d'ús comú, avingudes, carrers, una església i l'hotel, que es situa proper a l'entrada, rebent al visitant.

Anna Ensesa ens va explicar com va viure la transformació del paisatge de la Costa Brava en aquella època. Als anys trenta, l'únic hotel que hi havia a la zona era el de *La Gavina*, cosa que va canviar radicalment amb l'arribada del turisme a meitat dels anys 50. La necessitat d'allotjament va provocar la construcció de noves edificacions, hotels i grups d'habitatges al llarg de tota la costa catalana. Anna Ensesa recordava la construcció d'un grup d'apartaments, *Urgatusa*, que encara existeixen i que en aquell moment van suposar un gran impacte en el territori.

67 PLA Josep, *Op.cit.*, Barcelona, 1941, p. 62

68 BARBAZA, Yvette, *Op.cit.*, Paris, 1966, p. 620

S'Agaró
Adolf Zerkowitz

zerkowitz.es

Actualment, passats cinquanta anys, les edificacions a S'Agaró encara mantenen la seva elegància i a diferència de quan es van construir, quasi bé no es veuen, és un oasi de proporcions molt controlades i equilibrades on l'arquitectura té una relació harmoniosa amb el seu entorn. El gust de la parella Ensesa-Sibils estava educat en l'arquitectura moderna, neta, senzilla, de línies sòbries, que Lluís Sibils havia après en els seus estudis a Suïssa, però també apreciaven l'arquitectura noucentista de Rafel Masó.

De fet la família Ensesa va ser qui va encetar una manera de construir amb respecte cap al paisatge, així és com van seguir les directrius del promotor que s'estimava el territori i que volia que qui hi anés a viure, ho fes respectant el lloc. Va oferir un entorn privilegiat, domesticat per la mà de l'home, certament elitista, però amb gust i utilitzant els recursos del paisatge, els materials de la zona i podríem dir-ne un altre material essencial, la vegetació.

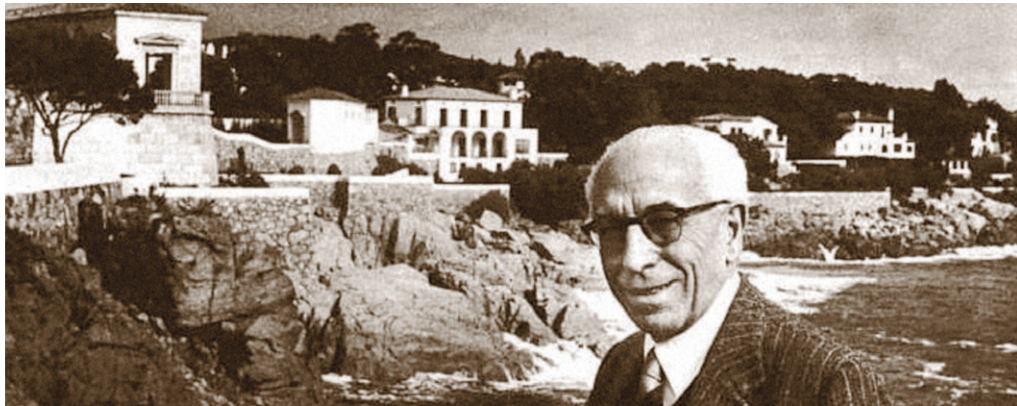
Cette forme de moderne du tourisme aristocratique est fortement concentrée. Son minuscule royaume est S'Agaró, îlot de silence, de luxe et d'élégance jusqu'ici préservé par la volonté de son créateur M. Ensesa, mais battu de tous côtés et dangereusement menacé par le flot montant du tourisme social.⁶⁹

Meditación e historia de S'Agaró
Hotel La Gavina

La Vanguardia, Barcelona, 18 de juliol de 1963

⁶⁹ BARBAZA, Yvette, *Op. cit.*, Paris, 1966, p. 597

Josep Ensesa, des de la seva "catalanitat", volia construir les cases amb un tipus d'arquitectura que fos propi de Catalunya. *La doble aspiració de respectar la natura i de seguir fidel a l'esperit català havia necessàriament de portar a J. Ensesa i a R. Masó a buscar la inspiració en les més velles construccions rurals, encara tan perfectament adaptades a les condicions naturals.*⁷⁰

Una arquitectura allunyada de l'estil de les cases "d'indianos" del moment, elegant però alhora humil, que recordés les cases del país, encetant un estil que Pelai Martínez va aplicar a les cases d'estiueig que va projectar a S'Agaró i a l'Almadrava, creant un paisatge propi que va aprendre de Masó, on les distribucions clares, amb obertures generoses i en diverses orientacions i visuals feien que les cases formessin part del paisatge, portant-lo cap a dins. *És evident que les residències de S'Agaró són una interpretació, una transposició de l'estil de les masies i no una còpia; en què els elements funcionals esdevenen elements decoratius.*⁷¹

El camí de ronda, un exemple de diàleg entre la natura i l'home, amb les roques i el mar, va ser una de les peces essencials del projecte que va ser projectat in-situ pel sr.

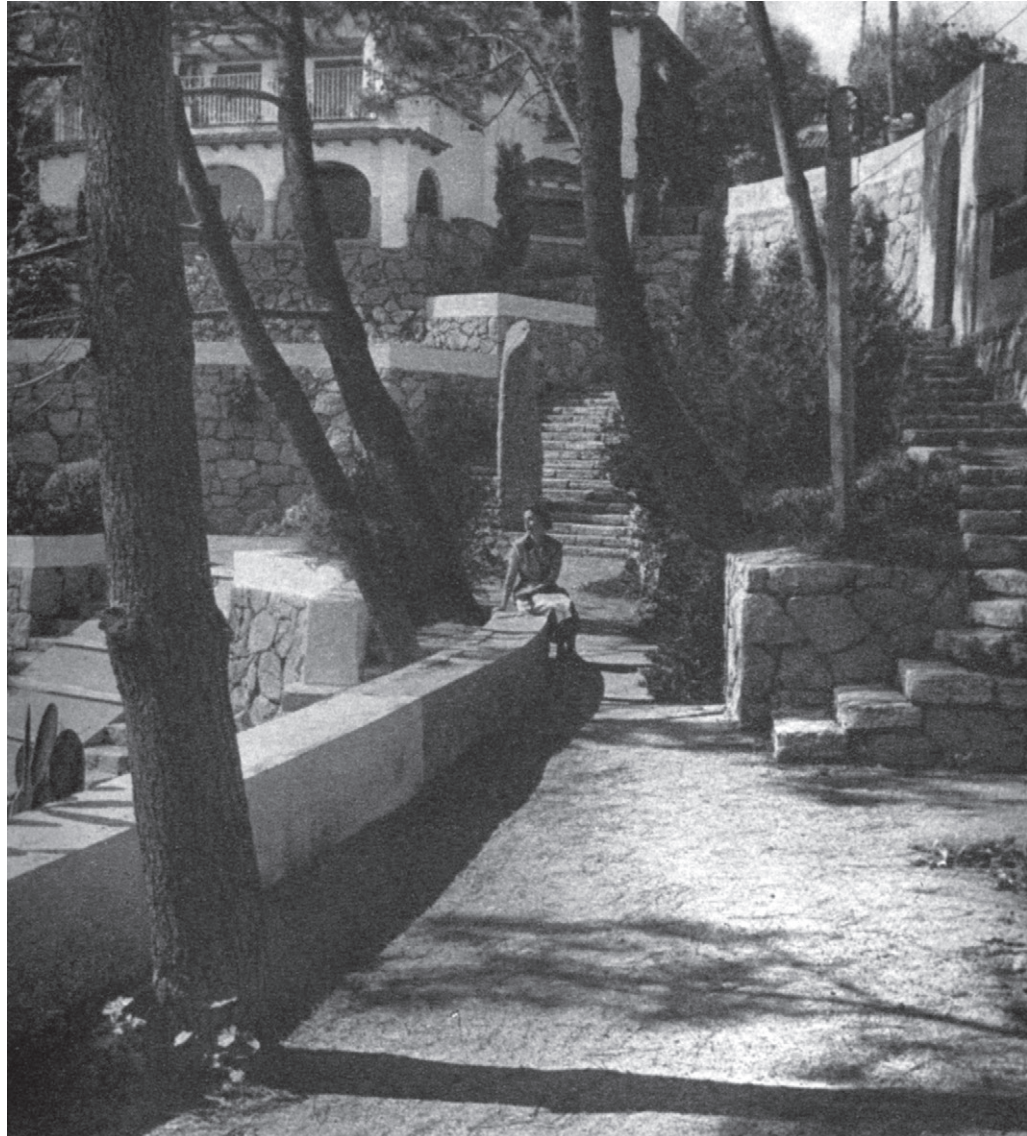
⁷⁰ BARBAZA, Yvette, *Op.cit.*, Barcelona, 1988, p. 331

⁷¹ BARBAZA, Yvette, *Op.cit.*, Barcelona, 1988, p. 331

Els orígens de la Costa Brava

Josep Ensesa Gubert, Promotor Urb. S'Agaró

La Vanguardia, Barcelona, 23 de juny de 2009

Embarcador i camí de ronda de S'Agaró
Eugen Hass

LUJÁN, N., *Costa Brava*, Noguer,
Barcelona, 1952, p. 47-48

Ensesa, amb l'ajuda de l'arquitecte barceloní, Francesc Folguera, autor del casal Sant Jordi de Barcelona. Folguera tenia també formació d'enginyer de camins i va saber portar a terme la idea de Josep Ensesa, que va fer possible una construcció que encara avui és un exemple d'intervenció respectuosa en el paisatge, alhora fent possible la seva observació recurrent-lo de forma segura, i oferint als visitants punts de vista escollits des d'on valorar-lo.

La cuestión de tomar en cuenta el paisaje lleva a considerar la transformación del paisaje como una evolución y no como algo que se conserva y protege. En lugar de términos de protección, podríamos entender los fenómenos que hacen evolucionar los paisajes, por ejemplo el turismo, y fundamentar, a partir de este conocimiento, otra manera de acondicionar los sitios, de administrarlos, de proyectar el conjunto de fenómenos que conducen a fabricar la identidad de un territorio.⁷²

72 ROGER Alain, *Op.cit.*, Madrid, 2007, p. 147

Jardins de Santa Clotilde, Lloret de Mar
Ramón Dimas

PLA J., *Guía de la Costa Brava*, Destino,
Barcelona, 1973, p. 32-33

1.6

Els jardins de la Costa Brava, la invenció d'un paisatge dins un paisatge

*Autèntics balcons sobre la Mediterrània; frondosos miradors suspesos sobre els primers penya-segats de la Costa Brava que regalen al visitant una espectacular combinació d'olors i colors amenitzada per la remor de les ones espetegant sobre les roques.*⁷³

Una nova manera d'entendre i intervenir sobre el paisatge va ser la que diversos personatges, la majoria estrangers, van aplicar en terrenys adquirits a Begur, Blanes i Lloret de Mar, creant uns jardins botànics que van conviure amb la vegetació pròpia de pins i arbustos mediterranis, inventant un paisatge dins del paisatge que emmarcaria les seves futures cases.

El primer va ser el jardí de Santa Clotilde situat sobre la cala La Boadella, a Lloret de Mar, que el marquès de Roviralta va encarregar al 1919, a Nicolau Rubió i Tudorí juntament amb la casa que més tard va construir, on l'arquitectura va pautar la visió del paisatge, contribuint a mostrar-lo d'una determinada manera, transportant-nos a una Costa Brava inspirada en el renaixement italià. *El jardí adquireix autonomia formal respecte al paisatge i hi apareix allò que serà una de les constants de l'obra paisatgística de Rubió: l'entroncament del jardí amb la naturalesa.*⁷⁴

Josep Pla a la primera edició de la Guia Costa Brava li dedica un paràgraf: *Estamos ante un jardín de tipo paisajístico es decir, un jardín abierto, orgánicamente ligado, podríamos decir con el paisaje que tiene a su alrededor. Un jardín de este tipo implica hermanar con la máxima gracia lo natural con lo arbitrario; situar, sin lesión, un orden humano en un paisaje(...).*⁷⁵ *La gran escalinata, flanqueda de sobervios cipreses, encarada sobre la punta de Santa Cristina, produce una impresión imborrable y es uno de los momentos más bellos de la costa (...). Y este jardín va unido a una gran casa de estilo catalán, es decir, de filiación*

⁷³ VENTURA, Ariadna, "Els jardins de la Costa Brava Santa Clotilde, Pinya de Rosa i Mar i Murtra, a la Selva", a *El punt avui*, 27 de maig de 2011

⁷⁴ <http://lloretdemar.org/ca/que-visitari/no-t-ho-pots-perdre/1215-jardins-de-sta-clotilde>

⁷⁵ PLA Josep, *Op. cit.*, Barcelona, 1941, p. 23

Jardins de Cap Roig, Calella de Palafrugell
Ramón Dimas

PLA J., *Guía de la Costa Brava*, Destino,
Barcelona, 1973, p. 183

Vista de Calella de Palafrugell des de Cap Roig

*italianizante. Es nuestra inteligencia lo que da la vida a la naturaleza. Las cosas son porque nosotros las vemos, y la receptividad así como la forma de nuestra visión depende de las artes que han influido en nosotros.*⁷⁶

Uns anys més tard, el 1927 l'ex-coronel rus Woevodsky i Dorothy Webster decideixen comprar uns terrenys al Cap Roig per tal d'establir-hi la seva residència, un castell que van anar reformant al llarg dels anys. *Los extranjeros y sobretudo M. Woevodsky, parecen haber comprendido mucho mejor que algunos arquitectos indígenas las condiciones esenciales de nuestro paisaje y la relación forzosa que ha de establecerse entre el paisaje y la habitación humana. Lo funcional en arquitectura -supongo- debe consistir en fabricar una casa en función del paisaje que ha de servirle de marco.*⁷⁷

Van començar pel jardí que s'extenia per la vessant sud de la finca, adequant el terreny amb terrasses que permetien la seva plantació i rec i proposant punts de vista des d'on s'ensenyava a mirar el paisatge. *El cabo Roig era, hace relativamente pocos años, un simple accidente geográfico de este trozo de costa. Hace algunos años, Mr. Woevodsky, un caballero, ex-coronel ruso emigrado de Londres, hoy arquitecto, muy relacionado con la sociedad inglesa, después de largo viaje por el mediterráneo con la intención de afincarse, descubrió el cabo Roig, considerándolo uno de los sitios más bellos de cuantos había visto hasta la fecha. Compró terrenos e inició la construcción de una gran residencia, pero sobretudo dedicó su máxima atención a la formación de un gran jardín paisajístico que sirviese de marco a otro más reducido, de gusto italiano-perspectiva escalonada de bojés y cipreses sobre un paisaje de mar, realizada con agudísima comprensión de la geometría romántica. Construyó, además, para los jardineros y la servidumbre un núcleo de habitaciones de estilo popular del país y lo hizo con suma habilidad y gracia.*⁷⁸

La sensibilitat del matrimoni Woevodsky, és valorada per Josep Pla, que a la vegada a través de la descripció que a la seva guia fa dels jardins de Cap Roig també ens ensenya

⁷⁶ ROGER Alain, *Op.cit.*, Madrid, 2007, p. 19

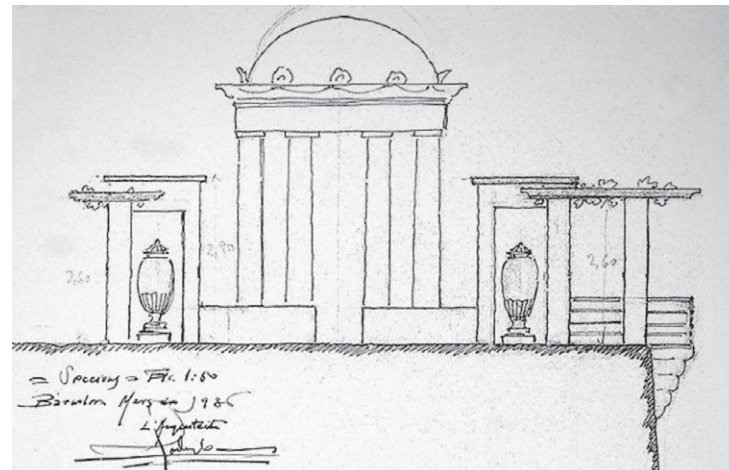
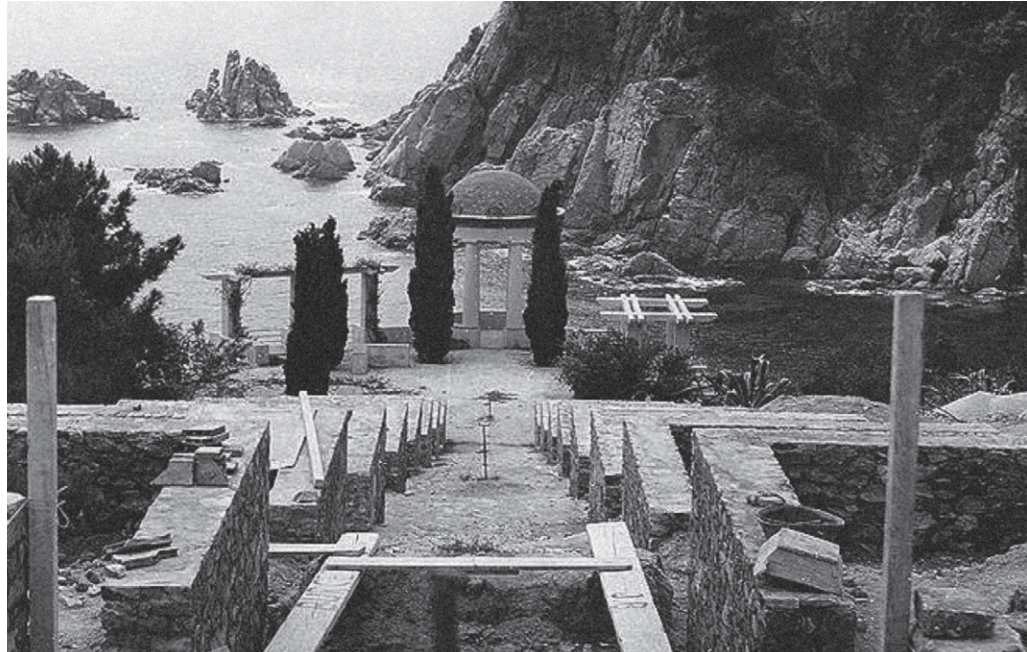
⁷⁷ PLA Josep, *Op. cit.*, Barcelona, 1941, p. 147

⁷⁸ PLA Josep, *Op.cit.*, Barcelona, 1941, p. 102

Jardins de Cap Roig, visita del Ministre Fraga

SDGAP servei de gestió documental arxius i publicacions,
Ajuntament Girona

Jardins Mar i Murtra, Blanes
Projecte i construcció del mirador
Josep Goday i Casals, arquitecte

Fundació Carl Faus
marimurtra.cat

a mirar-lo, com si d'un pintor o fotògraf es tractés. *Creo que en este punto, el mérito ha consistido en descubrir la belleza extraordinaria de Calella de Palafrugell vista desde el mar y de hecho Calella, desde cabo Roig se divisa como desde el mar -y en descubrir, además que el máximo rendimiento de este paisaje se logra encuadrándolo sobre un panorama más vasto- en este caso la maravilla de las ondulaciones del llano de Palafrugell y la vertiente a poniente punteada de minúsculas casitas blancas de la montaña de San Sebastián.*⁷⁹

L'any 1928, l'empresari alemany Carl Faus, va crear el jardí Mar i Murtra a la vessant oriental de la muntanya de Sant Joan de Blanes. Ja des de 1918 havia començar a adquirir els terrenys del futur jardí botànic i va encarregar el projecte a l'arquitecte Josep Goday i Casals, *transformant una terra de vinyes i garrigues en un jardí esplèndid.*⁸⁰ L'arquitectura juga un paper essencial dins el paisatge, el pauta, l'emmarca i el fa accessible i visitable a través de les terrasses, que no només domestiquen el territori i en permeten la plantació sinó que genera espais des d'on observar-lo, formant part d'ell. El paisatge entès com un luxe per gaudir.

Un altre exemple el tenim al jardí Pinya de Rosa, creat per l'enginyer Rivière de Caralt, que va adquirir una finca de 50 hectàrees situada al municipi de Blanes el 1945. El propietari va encarregar el projecte a Raimon Duran i Reynals que va col·laborar amb el paisatgista Joan Mirambell i Ferran, deixeble de Rubió i Tudorí. *Té un efecte sorpresa, ja que camí de la cala sorgeix el jardí més culte envoltant un nimfeu geomètric, inspirat en el de la vil·la d'Adrià a Tivoli, protegit pel bosc circumdant i el tapís verd a l'anglesa que baixa a mar i que porta Mercè Rodoreda a comparar-la amb "una immensa turquesa entre el fullatge dels boscos que hi davallaven i dels pins que senyoregen les roques".*⁸¹

A la Costa Brava, els estrangers que hi van arribar per establir-s'hi, van ser els primers en valorar el paisatge on la construcció dels jardins no va significar la pèrdua del paisatge, sinó un culte al mateix.

⁷⁹ PLA Josep, *Op. cit.*, Barcelona, 1941, p. 102

⁸⁰ www.marimurtra.cat

⁸¹ MOLÍ, Frigola, Montserrat, "Notes per a una història del jardí a la Selva. Del selvàtic de Sant Salvi de Cladells a la geometria de Pinya de Rosa". *Quaderns de la selva*, 21 (2009), p. 158

Jardins Pinya de Rosa, Blanes

MOLÍ, M., "Notes per a una història del jardí a la Selva. Del selvàtic de Sant Salvi de Cladells a la geometria de Pinya de Rosa". *Quaderns de la selva*, 21 (2009)